

Jerusalem mitt i byn

Det tidigmedeltida kyrkobyggandet ur rituellt perspektiv

av Ing-Marie Nilsson

SOCKENKYRKAN VAR UNDER MEDELTIDEN en samlingspunkt i bygden, ett centrum i både social och ideologisk bemärkelse. Både i byggnadens rumsliga och arkitektoniska gestaltning och genom dess rituella användning synliggjordes och bekräftades den rådande andliga och samhälleliga ordningen. När man talar om kyrkan som ceremoniellt rum avser man vanligen själva kyrkobyggnaden som sådan och dess liturgiska bruk. I det följande är i stället avsikten att förskjuta uppmärksamheten till kyrkans uppförande, och diskutera vad själva byggnadsprocessen kan ha haft för innebörd och fått för konsekvenser.¹

Synen på kyrkobyggandet i nyare forskning

Om det tidigmedeltida kyrkobyggandet tidigare förknippats med en idé om ett relativt egalitært bondesamhälle,² anses byggandet av romanska stenkyrkor numera vanligen höra samman med ett stratifierat och aristokratiskt dominerat samhälle. Under de senaste decennierna har åtskilliga studier gjorts utifrån dessa premisser. Anders Andréén har exempelvis uppfattat de kyrktäta tidigmedeltida städerna som resultat av en feodal expansion, och Mats Anglert har hävdad att det romanska kyrkobyggandet på den skånska landsbygden generellt dominerats av stormän.³ Olle Ferm och Sigurd Rahmqvist har i Uppland påvisat ett samband mellan lokala stormän och tidigt kyrkobyggande, och Ann Catherine Bonnier har menat att flertalet romanska stenkyrkor i landskapet varit stormannakyrkor.⁴ I Västergötland har Eivind Claesson hävdad att samtliga romanska stenkyrkor där uppförts på initiativ av stormän.⁵ Axel Bolvig har gjort gällande att de romanska stenkyrkorna i nuvarande östra Danmark uppförts på aristokratiskt initiativ, och i

Norge har Jan Brendalmo likaledes argumenterat för en kraftig aristokratisk dominans i kyrkobyggandet i Trøndelag.⁶

Perioden 1000–1200 har alltså i detta forskningsperspektiv uppfattats som en tid då ett äldre vikingatida elitskikt efter kontinentala mönster omvandlades till ett medeltida ståndssamhälle med feodala förtecken. Byggandet av tidiga eller påkostade kyrkor i sten har setts som en viktig del i denna process, i den bemärkelsen att byggnaderna manifesterade det ”nya” elitskiktets anspråk på lokal överhöghet. Samhällseliten ses alltså som drivande i kyrkobyggandet, och de kyrkliga monumenten som bärare av ett symboliskt budskap om denna sociala grupps hegemoni.

Sockenkyrkan som monument

Kyrkobyggandet kan i denna forskningstradition alltså sägas uppfattas som en strategi tillämpad av samhällseliten, med det explicita syftet att befordra en asymmetrisk maktrelation. Denna idé om kyrkobyggandet har tydligast formulerats av Leif Gren. Han ser monument som en form av kommunikation mellan icke jämbördiga parter: en avsändare i besittning av maktresurser och en eller flera receptiva mottagare. Monument visar på närvaron av en konfliktsituation, och den mäktigare partens önskan att med monumentet som medel styra mottagaren i önskad riktning.⁷ Utifrån detta monumentperspektiv uppfattar Gren stenkyrkobyggandet som den förenade andliga och världsliga elitens försök att lansera en kristen hierarkisk världsbild hos ett motsträvt bondesamfund, som önskade hålla fast vid hävdvunna sedvänjor och tänkesätt.⁸

Grens tankar om monument som instrument för maktsymbolisk kommunikation är i många avseenden tänkvärda, men innehåller dock proble-

FIGUR 1. Den romanska kyrkan i Suntak. FOTO: Margareta Kempff Östlind, 1985.

matiska aspekter. För att idén om arkitektur som budskap i denna bemärkelse skall fungera, krävs att monumentets ”mening” reduceras i både socialt, ideologiskt och kronologiskt hänseende: socialt i det att det endast är en individ eller grups (initiativtagarens) handlingar som framhålls, ideologiskt genom att det endast är denna grups värderingar som beaktas, och kronologiskt i det att det endast är monumentet i dess ursprungliga gestaltning som är intressant. Problemet är dock att monument sällan är entydiga eller lätta att tolka. Det finns otaliga sätt på vilka en kyrkobyggnads symboliska uttryck kan kombineras och skapa mening, och monumentet är därmed öppet för en lång rad tolkningar. Mottagaren behöver alltså ingalunda ha uppfattat kyrkobyggnadens ”budskap” på det sätt som avsändaren avsett. Därtill bör fogas att uppförandet av även den ringaste stenkyrka är ett projekt som löpt över flera år, och involverat en stor mängd människor i olika kapaciteter, som rimligtvis bör ha gjort sig tankar om meningen av det byggnadsverk man uppförde.

Byggherrens makt

Syftet är här inte att argumentera mot hypotesen om tidigmedeltida stenkyrkor som aristokratiskt präglade byggnadsverk, utan snarare att ge perspektiv på vad detta kan innebära. Tonvikten i det

tidigare nämnda perspektivet ligger på *intentionen* bakom kyrkobygget, men en idé är inte samma sak som ett färdigt byggnadsverk. Byggnadsprojektets praktiska genomförande inbegriper medverkan av en rad olika sociala grupper. I tidigare forskning har detta inte rönt särskilt stor uppmärksamhet, och frågan verkar ha uppfattats som relativt oproblematis: allmogen har helt enkelt genom tvång eller andra former av påtryckningar förmåtts utföra de nödvändiga arbetena. Vid sidan av detta diktatoriska maktutövande kan det dock ha existerat andra former av ledarskap, som mer gått ut på att försöka styra utvecklingen i önskad riktning. Detta innebär att man tillerkänner inte bara byggherren, utan även de som deltog i byggnadsprojektet ett visst handlingsutrymme.⁹ Genom att framhålla arbetets positiva värden, kan eliten ha fått de underlydande att villigt identifiera sig med det hierarkiska system som den romanska kyrkan konnoterar.¹⁰ Sett på detta sätt blir alltså monumenten inte enbart en *konsekvens* av specifika sociala strukturer, utan också en integrerad del i *skapandet* av dem.

Kyrkan som religiöst monument

I de senaste decenniernas forskning har tonvikten legat på kyrkobyggnaderna som sociala monument. Kyrkornas religiösa bakgrund har härvid tenderat att reduceras till en fråga om funktion eller symbo-

lik: funktion i form av liturgisk praktik, och symbolik i form av ikonografiskt innehåll. För en historiskt mer nyanserad förståelse av kyrkobyggnaderna krävs dock, menar jag, att man försöker se bortom vår sekulariserade dikotomi mellan sakralt och profant. Även om vi omöjligt kan säga vilken betydelse religionen haft för enskilda individer, torde den dock ha varit en faktor som präglat samhällsklimatet under både äldre och yngre medeltid. Därför menar jag att i den mån religionen använts som medel för utövande av social dominans (vilket den sannolikt gjort), så bör detta ha skett inom en struktur präglad av kristendomen och utifrån en kristen självuppfattning.

Att bygga kyrka

Att bygga kyrka var ett betungande projekt, som medförde avsevärda investeringar i både kapital och arbete. Om betydelsen av de ekonomiska satsningarna vittnar inte minst de romanska kalkmålningarna. På framträdande platser i kyrkan avbildas

personer som bekostat eller substantiellt bidragit till kyrkobygget. Förutom donatorsbilderna har också motiv som Abel och Kains offer och de heliga tre konungars tillbedjan uppfattats som bibliska illustrationer av gåvogivandets värde, och som uppmaningar till tiondebetalning och annan gåvogivning till kyrkan.¹¹ Det romanska kalkmålningmaterialet understryker alltså vikten av att kyrkan erhöll ekonomiskt stöd från breda grupper i samhället. Donationerna var emellertid inte bara av vikt för kyrkan, utan även för givarna själva. Avbildningarna av välbeställda donatorer, som uppvisar både sitt överflöd och sin givmildhet, kan alltså till del ha skett i prestigesyfte,¹² men gåvogivandets religiösa betydelse bör inte underskattas. Romanska donatorsbilder visar hur gåvan (ofta en kyrkomodell eller annat föremål med symbolisk betydelse) överlämnas till Gud, vars välvilliga acceptans framgår av en nedsträckt välsignande högerhand. Att ge till kyrkan torde alltså ha uppfattats som en ytterst rationell handling, både med avseende på detta livet och det kommande. Tillförseln av ekonomiska

FIGUR 2. På triumfbågen i Fjenneslev kyrka på Själland finns kanske den mest berömda donatorsbilden av alla. Givarna, förmodligen Asser Røg av Hvideätten och hustrun fru Inge, överlämnar en kyrkomodell respektive en ring till Gud, som välvilligt välsignar gåvan. FOTO: författaren.

medel var en nödvändig förutsättning för kyrkans tillkomst. Samtidigt framställdes (och förmodligen även uppfattades) det generösa givandet till kyrkan som ett ideal, och något som var förenat med positiva värden för den enskilde individen. (Fig. 2.)

Kyrkobyggandet krävde emellertid resurser även i form av betydande arbetsinsatser av många människor under lång tid. Även om själva konstruktionsarbetet måste ha utförts av specialister, bör huvuddelen av de manuella sysslorna, som t.ex. fällning och framforsling av timmer och sten, ha utförts av bondebefolkningen i bygden. En intressant reflektion avseende arbetets värdering under medeltiden har gjorts av Anders André. Av Gutalagen framgår att den rätt en bonde hade till produkter från skogen berodde på vilket arbete denne lagt ner i densamma.¹³ I förlängningen av detta resonemang menar André att det arbete som lades ner på många kyrkor under äldre medeltid vittnar om att byggnaderna värdesattes högt.¹⁴

Utifrån vår invanda distinktion mellan sakralt och profant, är vi benägna att uppfatta den prestigefulla donationshandlingen som händelse med ceremoniell tyngd, medan det praktiska arbetet med kyrkobyggandet ses som en prosaisk och världslig verksamhet i avsaknad av djupare rituell innebörd. Jag vill emellertid framkasta möjligheten att inte bara donationen av ekonomiska medel, utan också bidragandet med arbetsinsatser, kan ha setts som handlingar med religiös mening. Liksom penninggåvor innebar arbetet på kyrkan en uppoffring, samtidigt som även en förhoppning om en belöning hinsides kan ha hägrat. Det tidigmedeltida kyrkobyggandet skall självklart inte ses som uttryck för en väckelse liknande 1800-talets, men detta innebär inte att man måste utesluta möjligheten att den enskilde individen kan ha förknippat kyrkobygget med positiva ting.

Ett gemensamt projekt

Kyrkobyggandet inbegrep alltså medverkan (i en eller annan form) av ett stort antal människor. Utan överdrift torde man kunna säga att hela bygden där kyrkan uppfördes påverkades direkt eller indirekt. Även om tankarna kring vad kyrkobygget representerat skiftat, innebar projektet att olika sociala grupper slöt upp kring ett gemensamt mål: färdigställandet av en kyrka. Sannolikt ledde detta också

till att nya gemenskapsformer skapades i byarna, eller att redan existerande former ombildades och tydliggjordes. Byggandet av en sockenkyrka skulle kunna ses som ett viktigt incitament i konstituerandet av, eller ett tidigt utslag av, den by- och sockengemenskap som landskapslagarna senare ger så tydliga uttryck för.¹⁵ Genom de ekonomiska uppoffringarna, det fysiska arbetet och de många beslut som byggnadsföretaget innebar, lades grunden för en lokal samhörighet, som under de följande århundradena kontinuerligt skulle komma att befästes genom sockenkyrkan. Byggnaden blir inte bara socknens religiösa och sociala samlingspunkt, utan församlingsmedlemmarna har även fortsättningsvis haft del i ansvaret för kyrkans vidmakthållande. En viktig konsekvens av kyrkobyggandet bör således ha varit skapandet av nya, och förmodligen tätare, samarbetsformer i lokalsamhället.

Många romanska kyrkobyggnadsprojekt, särskilt i Sydsandinavien, torde dock ha tillkommit på initiativ från samhällseliten, och allmogens medverkan kan därför ha varit mer eller mindre motvillig. Även här menar jag dock att kyrkobyggandet bör ha spelat en roll för att medvetandegöra böndernas sociala position, både som individer, men framför allt som grupp. Kyrkobyggandet kan ses som en del i en större tidigmedeltida samhällsomvandling, där en av följderna varit att bidra till skapandet av ett kollektivt medvetande hos bönderna. Det vore ohistoriskt att betrakta det tidigmedeltida kyrkobyggandet som uttryck för en demokratisk strävan, men i det stora företaget att bygga kyrka har dock sociala relationer både förstärkts och synliggjorts.

Skapandet av ett centrum

Kyrkobyggandet innebar emellertid inte enbart förändringar på det sociala planet, utan också på det rumsliga. Uppförandet av kyrkor har ibland setts som uttryck för en vilja att transformera förkristna rumsuppfattningar.¹⁶ Man skulle här kunna dra paralleller till Mircea Eliades religionsfenomenologiska resonemang. Eliade menar att för det arkaiska samhället skapas "världen" genom helgandet av en plats. Den stad eller tempel som uppförs har kosmogonin som förebild, och syftar till att sammanbinda de tre kosmiska planen himlen, jorden och underjorden genom en världspelare, en *axis mundi*.¹⁷ I viss mån skulle dessa idéer även

kunna belysa kyrkobyggandet under äldre medeltid. Genom kyrkobyggandet skapas en helig plats, och denna handling skulle också kunna uppfattas som ett grundande av världen, nämligen den nya, kristna världen. Genom kyrkan skapas ett centrum både i rumslig och sakral bemärkelse. Den utgör en mötesplats inte bara för människor utan också med det gudomliga. Kyrkobyggandet innebär således en kvalitativ förändring av rummet, och denna förändring berörde inte bara kyrkans omedelbara närhet utan hela det omgivande landskapet.

I skapandet av ett centrum ligger också en önskan om stabilitet. Genom kyrkobyggandet kan platsen sägas tas i anspråk, och rätten till området befastas. Kyrkan kan i detta avseende liknas vid förhistoriska monument som megalitgravar och storhögar. Byggandet av storslagna gravar har ofta tolkats som elitens sätt att markera territoriell överhöghet. Även om tonvikten även här ligger på samhällets övre skikt, menar jag att monumentet även för andra sociala grupper kan ha symboliserat ett slags samhörighet med landskapet, en idé om att man hör till någonstans. Och precis som de förhistoriska anläggningarnas betydelse aktualiserats

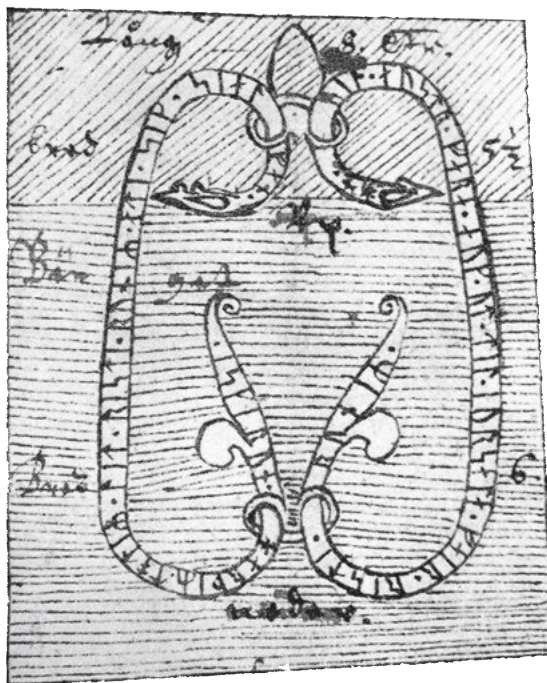
genom handlingar och riter, bekräftas och förnyas också kyrkans betydelse kontinuerligt genom byggnadens användning. Till slut blir också användarna rent fysiskt ett med monumentet genom att de gravläggs i anslutning till detsamma, vilket också understryker anläggningens bestående och "eviga" karaktär. Kyrkan kan i denna bemärkelse sägas bilda ett nav i tillvaron, den kristna världens mitt.

Jerusalem mitt i byn

I det föregående har tre aspekter av kyrkobyggandets konsekvenser tagits upp. Trots ansträngningar och uppoffringar kunde kyrkobyggandet vara förknäp med positiva värden, det var något som utfördes i gemenskap och det innebar skapandet av ett centrum. I allt detta kan kyrkobyggnadsföretaget liknas vid en annan av tidens stora rörelser, nämligen korstågsrörelsen.

Under 1000-talet ökade pilgrimstrafiken till Jerusalem, som allt mer kom att begripas som inte bara en mytisk, utan också en fysisk plats. Den förebådade inte bara det nya Jerusalem som i den yttersta tiden skulle komma ner från himlen, utan

FIGUR 3. Äldre avbildning av en nu försvunnen runsten från 1000-talet vid Stäket i Uppland (U 605). Inskriften i översättning: "Ingerun, Hårds dotter, lät rista runorna efter sig själv. Hon vill fara österut och till Jerusalem. Fot ristade runorna" (Wessén & Jansson 1949, s. 6).
BILD: Wessén & Jansson 1949, s. 5).

var också det ställe på jorden där Kristus levte och verkat. Jerusalem kom mer allmänt att uppfattas som kristenhetens centrum. Medan vissa kyrkomän menade att man i stället för att resa till den jordiska staden borde sträva efter det himmelska Jerusalem, växte intresset för det heliga landet bland lekmännen. Detta utnyttjades av påven Urban II i dennes uppmaning till det första korståget 1095. Korstågen predikades genom en kombination av skrämseleffekter (i form av kraftigt överdrivna skildringar av muslimernas förföljelse av kristna) och belöningar, genom att tagandet av korset gav indulgens. Korståget framställdes som ett offer, en storslagen fromhetsgärning som renade från all synd. Målet att vinna det himmelska Jerusalem ansågs genom korstågen kunna förverkligas genom befriandet av den jordiska staden.¹⁸ Det första korstågets stora uppslutning visade att människor kommit att uppfatta tillvaron efter döden som lika reell som den före, och i säkrandet av en angenäm vistelseort hinsides var inga ansträngningar för stora. Genom att acceptera korstågets försakelser, faror och strapatser demonstrerades viljan att följa Gud – religionen förverkligades genom handling.

Även om kontakten med kristendomen måste ha varierat i olika delar av Skandinavien, visar runstensmaterialet att tanken på Jerusalemsfärder under 1000-talet inte varit främmande här. I mitten av detta århundrade kungjorde exempelvis kvinnan Ingerun på en numera försvunnen runsten i Uppland sin avsikt att ”fara österut och till Jerusalem”.¹⁹ (Fig. 3). Främmande var heller inte idén om att frälsning kunde vinnas genom meriterande handlingar som t.ex. brobyggande.²⁰ I delar av Skandinavien hade man också vid denna tid kommit igång med att bygga kyrkor. Även om Adams av Bremen uppgift om att Skåne omkring 1070 hade 300 kyrkor bör tas med en nypa salt,²¹ kan man ändå anta att det vid denna tid pågick en allmän och kraftfull kyrkobyggnadsaktivitet i Skåneland. När det första korståget proklamerades, blev följden i Skandinavien inte ett allmänt Jerusalemsfarande, men detta innebär inte att de bärande idéerna bakom korståget inte vunnit gehör här.²² Jag menar att korstågstanken bör ha varit en kraftigt pådrivande faktor i den enorma satsning på stenkyrkobyggande som gjordes under det följande århundradet. De kyrkor som byggdes under denna tid har sannolikt uppfattats som en representation av den kristna stadsvisionen²³, och

den främsta av alla jordens städer var Jerusalem. Precis som Jerusalem låg i världens mitt, uppfördes kyrkan mitt i lokalsamhället. På samma sätt som Jerusalem kunde erfaras med sinnena genom pilgrimsfärder, och intas med svärd i hand, kunde det också erövas i hembygden, förutsatt att man var villig att underkasta sig de uppoffringar som detta innebar.

Kyrkobyggandet som samhällsbygge

Med denna artikel har jag velat bredda bilden av det tidigmedeltida kyrkobyggandet, genom att se fler sociala grupper än enbart byggherren som aktiva när det gäller skapandet av ”mening” i monumentet. Byggandet av romanska kyrkor må i flertalet fall höra samman med ett hierarkiskt strukturerat samhälle, men jag har här försökt visa att verksamheten också bör ses som en del i *skapandet* av detta samhälle. I stället för att se böndernas medverkan i kyrkobyggandet enbart som ett resultat av tvång, har jag försökt lyfta fram de vinster, både religiösa och sociala, som dessa grupper gjort, eller kan ha ansett sig göra, genom att ta del i projektet. Byggnadsarbetet kan visserligen sägas ha bekräftat böndernas underordnade roll, men det torde också ha bidragit till skapandet av ett kollektivt medvetande hos denna grupp.

Jag menar även det vara viktigt att kyrkorna betraktas som *både* sociala *och* religiösa monument. Den prestige som samhällseliten kan ha vunnit genom byggnadsprojektet bör inte betraktas som frikopplad från monumentets religiösa innebörd: den kommer sig just av att man låtit sig associeras med, och legitimeras genom, religionen. Det tidigmedeltida kyrkobyggandet kan alltså ses som en akt med rituella implikationer, varigenom ett samhälles religiösa och sociala strukturer inte bara bekräftas, utan också förändras.

Ing-Marie Nilsson, f. 1969, fil. mag, doktorand i historisk arkeologi vid Institutionen för arkeologi och antikens historia vid Lunds Universitet. Forskar om medeltida kyrkobyggnader och har särskilt arbetat med material från Halland.

ing-marie.nilsson@ark.lu.se

Noter

1. De teman som här berörs behandlas mer utförligt i författarens kommande doktorsavhandling om medeltida kyrkoarkitektur.
2. Uppfattning som återfinns hos t.ex. Hal Koch (Koch 1936).
3. Andrén 1985, Anglert 1995.
4. Ferm & Rahmqvist 1985, Bonnier 1987.
5. Claesson 1989.
6. Bolvig 1992, Brendalsmo 2001.
7. Gren 1989, 1994.
8. Gren 1989, s. 68f.
9. Genom influenser från bl.a. Anthony Giddens och Michel Foucault har idéerna om handlingsutrymme och aktörskap (på engelska *agency*) i hög grad kommit att förknippas med makt (Dobres & Robb 2000). Giddens skiljer mellan två former av makt: makten att utöva herravälde över andra, respektive förmågan att genom medvetna handlingsval påverka sin omgivning (Giddens 1984, s. 14f, Cassell 1993, s. 226ff). Detta kan t.ex. jämföras de av Daniel Miller och Christopher Tilley använda begreppen *power over* respektive *power to* (Miller & Tilley 1984, s. 7). Tillämpat på ovanstående resonemang skulle man kunna säga att byggherren var i besittning av den förra formen av makt, och de grupper som utförde det praktiska arbetet med kyrkobygget den senare.
10. Klätt i handlingsteoretisk språkdräkt skulle man kunna säga att kyrkobygget kan ha bidragit till att individen integrerade de behärskande strukturerna i sin habitus. Pierre Bourdieu har utvecklat habitusbegreppet, som i hans definition avser en individs internaliserade handlingsdispositioner, vilka präglas av de omedvetna tanke- och handlingsmönster som råder i den grupp vari han eller hon ingår, och som påverkar vilka val individen gör (Bourdieu 2000).
11. Kaspersen 1983, Fischer Jonge 1984, s. 17, Gotfredsen & Frederiksen 1993, s. 296ff.
12. Detta skulle kunna ses som ett uttryck för det som Thorstein Veblen kallat *conspicuous consumption*, dvs. överdådig konsumtion av varor eller tjänster i avsikt att visa upp rikedom för att uppnå eller vidmakthålla social status (Veblen 1931, s. 68ff). Teorin har applicerats på det medeltida kyrkobyggandet av Jan Brendalsmo (Brendalsmo 2001, s. 17ff).
13. Holmbäck & Wessén 1943, s. 226.
14. Andrén 1999, s. 391f.
15. Jfr. Schmidt Sabo 2001, s. 85f.
16. Gren 1989, Andrén 1999, s. 391.
17. Eliade 1968, s. 14ff, 1991, s. 27ff.
18. Raedts 1991, Riley-Smith 1993.
19. Wessén & Jansson 1949, s. 4ff. Ett tack framföres till Torun Zachrisson, som fäste min uppmärksamhet på denna runsten.
20. Sawyer 2000, s. 124ff.
21. Adam av Bremen IV:7, Anglert 1995, s. 65ff.
22. Det finns skriftliga belägg för att flera ur det andliga och världsliga elitskiktet i Danmark deltog i det första korståget, och korstågsideologin kom också tidigt under 1100-talet att knytas till danska erövrings- och kolonisationssträvanden på vendiskt område (Møller Jensen 2000, s. 291ff, Villads Jensen 2000).
23. Andrén 1998, s. 156.

Käll- och litteraturförteckning

- Adam av Bremen, 1978: *Beskrivelse af øerne i Norden. Oversat og kommenteret af Allan A. Lund. Højbjerg.*
- Andrén, Anders, 1985: *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det tidigmedeltida Danmark.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 80 Nr 13. Bonn/Malmö.
- , 1998: *Från antiken till antiken. Stadsvisioner i Skandinavien före 1700. Staden himmel eller helvete. Tankar om människan i staden.* Stockholm.
- , 1999: *Landscape and settlement as utopian space. Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark May 4–7 1998.* Red Charlotte Fabech & Jytte Ringved. Højbjerg.
- Anglert, Mats, 1995: *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne.* Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Stockholm.
- Bolvig, Axel, 1992: *Kirkekunstens storhedstid. Om kirker og kunst i Danmark i romansk tid.* København.
- Bonnier, Ann Catherine, 1987: *Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250–1350.* Upplands fornminnesförenings tidskrift 51. Uppsala.
- Bourdieu, Pierre, 2000: *Outline of A Theory of Practice.* (1 uppl. 1977). Cambridge.
- Brendalsmo, Jan A., 2001: *Kirkebygg og kirkebyggere. Byggherrer i Trøndelag ca. 1000–1600.* Tromsø Universitet.
- Cassell, Philip, 1993: *The Giddens Reader.* London.
- Claesson, Eivind, 1989: *Cuius ecclesiam fecit. Romanska kyrkor i Västergötland.* Licentiatavhandling i medeltidsarkeologi, Lunds Universitet. (stencil).
- Dobres, Marcia-Anne & Robb, John E. (eds), 2000: *Agency in Archaeology.* London/New York.
- Eliade, Mircea, 1968: *Heligt och profant.* Stockholm.
- , 1991: *Images and Symbols. Studies in Religious Symbolism.* Princeton.
- Ferm, Olle & Rahmqvist, Sigurd, 1985: "Stormannakyrkor i Uppland under äldre medeltid." *Studier i äldre historia tillägnade Herman Schück* 5/4 1985. Stockholm.
- Fischer Jonge, Ingrid, 1984: *Romanske og tidlige gotiske stifterfremstillinger i danske kalkmalerier.* ICO 1984:4.
- Giddens, Anthony, 1984: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration.* Cambridge.
- Gotfredsen, Lise & Frederiksen, Hans Jørgen, 1993: *Troens billeder. Romansk kunst i Danmark.* Herning.
- Gren, Leif 1989: *Platon mitt i byn. Kyrksöcknens uppkomst från monumentologisk synpunkt. Männslighet genom millenier. En vänbok till Åke Hyenstrand.* Stockholm.
- , 1994: *Petrified Tears. Archaeology and Communication Th-*

- rough Monuments. *Current Swedish Archaeology*, Vol 2.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, 1943: *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Fjärde serien: Skånelagen och Gutalagen*. Stockholm.
- Kaspersen, Søren, 1983: Kain och Abels offer i dansk, romansk vægmaleri. *Imagines Medievales. Studier i medeltida ikonografi, arkitektur, skulptur, måleri och konsthantverk*. Red. Rudolf Zeitler & Jan O. M. Karlsson. Acta Universitatis Upsaliensis Ars Suetica 7. Uppsala.
- Koch, Hal, 1936: *Danmarks kirke i den begyndende højmiddelalder II*. København.
- Miller, Daniel & Tilley, Christopher, 1984: Ideology, power and prehistory: An introduction. *Ideology, power and prehistory*. Ed. Daniel Miller & Christopher Tilley. Cambridge.
- Møller Jensen, Janus, 2000: Danmark og den hellige krig. En undersøgelse af korstogsbevægelsens indflydelse på Danmark ca. 1070–1169. *Historisk tidskrift* (Udg. af Den danske historiske Forening) Bind 100.
- Raedts, P., 1991: Jerusalem: Purpose of History or Gateway to Heaven? Apocalypticism in the First Crusade. *Church, Change and Revolution: transactions of the fourth Anglo-Dutch church history colloquium, Exeter, 30 August–3 September 1988*. Ed. J. van den Berg & P.G. Hoftijzer. Leiden.
- Riley-Smith, Jonathan, 1993: *The First Crusade and the Idea of Crusading*. London.
- Sawyer, Birgit, 2000: *The Viking-Age Rune-Stones. Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia*. Oxford.
- Schmidt Sabo, Katalin, 2001: *Vem behöver en by? Kyrkhandling, struktur och strategi under tusen år*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar, Skrifter 38. Lund.
- Veblen, Thorstein, 1931: *The Theory of the Leisure Class. An Economic Study*. (1 uppl. 1899). New York.
- Villads Jensen, Kurt, 2000: Danmark som en korsfarerstat. *Den jyske Historiker* 89, 2000.
- Wessén, Elias & Jansson, Sven B.F., 1949: *Sveriges runinskrifter, åttonde bandet: Upplands runinskrifter, tredje delen*. Uppsala.

Jerusalem in mid-village – early medieval church building in a ritual perspective

By Ing-Marie Nilsson

Summary

The stone churches of the early medieval period are commonly supposed to have been built at the instance of society's upper echelon, the buildings themselves being seen as symbolic proclamations of the social hegemony of the class concerned. The present article seeks to broaden the perspective regarding both the prime movers of church building and their motives. The building of a church required the participation of a number and variety of social groupings, and the possibility is suggested of the parish farmers, as well as the patron, having found aspects of the building project attractive. True, the building enterprise – a strain on both economic and manpower resources – can be said to confirm the fundamentally hierarchic structure of society, but at the same time it helped to reshape that structure. Church building and the

liturgical practices of the Church articulated the inferior social standing of the peasants but can also be seen as part of the creation of a collective consciousness on the part of this group. The article also points to the importance of understanding church building in relation to a society infused with Christian norms and ideals. Lastly, parallels are drawn between early medieval church building and the crusades. Both were regarded as deeds conferring religious merit, both involved rallying a huge number of people in pursuit of a specific objective, to achieve which they were prepared to make a variety of sacrifices. The crusaders were intent on making their way to Jerusalem in the Holy Land, the early medieval church builders on creating their own Jerusalem back home in the village.